
grenzen van de Christelijke Afscheiden Gemeenten.

Geheel in overeenstemming met dit nieuwe afgescheiden kerkbewustzijn is de berichtgeving omtrent het 40-jarig jubileum van de afscheiding van ds. A. Brummelkamp, dat door *De Vrije Kerk* werd aangekondigd onder de titel 'Eene afzetting feestelijk herdacht'.⁶⁹ Een dergelijke positieve en zelfbewuste benadering van een kerkscheuring maakte de gedachte aan samenwerking en hereniging met de Hervormde Kerk, ook met de orthodoxen, ondenkbaar. Zo stelde ook T. Bos, toen hij de relatie tussen kerkelijke verdeeldheid en de eenheid van de kerk in de zuiverheid van de leer en de kerk zocht:

Allieeren door alliantie, zegt de een; neen, beweert een ander:
Allieeren door separeeren, want de orthodoxen moeten zich
eerst op zuiver terrein geplaatst hebben, voordat allieeren of
vereeniging mogelijk is.⁷⁰

Conclusie

Dat de afgescheidenen zich zelfstandig hadden georganiseerd in de Christelijke Afscheiden Gemeenten, betekende niet meteen dat zij ten opzichte van de hervormde richtingen een sterker zelf- en kerkbewustzijn hadden. Afscheiding en zelfstandige kerkelijke organisatievorming waren iets nieuws, dat een sterke identiteit, een geschiedenis en een eenduidige kerkelijke organisatie verlangde. Aanvankelijk beschouwden de afgescheidenen zichzelf niet als zodanig en hielden ze vast aan de voorstelling de Gereformeerde Kerk zoals die tot 1816 had bestaan slechts te hebben voortgezet. Het gebrek aan interne overeenstemming over de vraag wat het betekende om afgescheiden te zijn zat de ontwikkeling van een eigen identiteit danig in de weg, maar drong er tegelijkertijd toe deze te formuleren. In deze periode was er van helder afgebakende kerkelijke grenzen ten opzichte van de Hervormde Kerk dan ook geen sprake. Pas in de loop van de jaren 1860 kwamen er synodale bepalingen die het voorgaan in andere kerkgenootschappen verboden. De ruimte voor predikanten als Brummelkamp en Van Dijk, die op herstel van en hereniging met de Hervormde Kerk hoopten, werd steeds beperkter. De afgescheiden kerk had een zelfstandige identiteit en geschiedenis verworven en wilde zich als zodanig ook profileren. Niet langer werd de Afscheiding beschouwd als naadloze overgang naar de Gereformeerde Kerk van voorheen. Ten opzichte van de Reformatie werd de Afscheiding als een nieuw ijkpunt, een nieuw begin van de Gereformeerde Kerk beschouwd. Vanuit dit afgescheiden zelfbewustzijn veroordeelde men de 'achterblijvers' in de Hervormde Kerk. De afgescheiden kerk had niet de verantwoordelijkheid het herstel van de Hervormde Kerk te

⁶⁹ 'Eene afzetting feestelijk herdacht', in: *De Vrije Kerk* 1 (1875) 36-7.

⁷⁰ T. Bos, 'Gedachten over onze eeuw', in: *De Vrije Kerk* 1 (1875) 12-21, aldaar 21.